

Problémy polské menšiny v ČR v 90. letech

Mečislav Borák, Slezský ústav SZM Opava

In: *Národnostní menšiny a majoritní společnosti v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století*. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Ed. G. Sokolová a O. Šrajerová. Opava-Praha, Slezský ústav SZM a Dokumentační a informační středisko Rady Evropy 1998, s. 230-241.

Cílem našeho příspěvku je zachytit onu dramatickou přeměnu v politickém a společenském vývoji polské menšiny, jež se začala odehrávat na sklonku roku 1989 a dosud ještě probíhá. Po zhroucení totalitního režimu se společnost postupně navrácí k demokratickému systému a tato proměna, uskutečňovaná s odstupem půlky století a ve zcela změněném světě, je pro národnostní menšinu ještě mnohem obtížnější než pro většinový národ. Ztrátu dosavadních jistot, poskytovaných dříve totalitním státem, i když jen v omezené míře a ponižujícím způsobem, vnímá s pocity křivdy, neboť v podmínkách tržního hospodářství, kdy se mechanismy vztahu mezi menšinou a státem teprve utvářejí, cítí bezprostřední ohrožení své existence. Očistný proces přechodu od starých a po léta vžitých způsobů jednání k využívání všech možností, jež skýtá otevřená demokratická společnost, je doprovázen mnohými omyly a naivními představami, ostatně jako v celé společnosti. Devět let, která jsme na uskutečnění oněch zásadních změn měli k dispozici, sice na vytvoření dobře fungujících společenských mechanismů nestačilo, kvalitativní posun je nicméně zřetelný ve všech oblastech života společnosti. V plné míře to platí též o polské menšině v České republice, jejíž vývoj budeme charakterizovat především na základě analýzy polského domácího i zahraničního tisku a základních programových

dokumentů polských organizací v ČR, v návaznosti na ohlasy tohoto vývoje v českém domácím tisku.¹

V totalitním režimu byla veřejná činnost polské menšiny kontrolována a usměrňována politickými orgány KSČ a také menšinový tisk byl až do poslední chvíle pouhým služebním režimu, navíc ještě vystaveným přísné předběžné cenzuře. Poláci formálně sice měli své zástupce ve všech zastupitelských orgánech, byla jim však povolena pouze jediná zájmová organizace - PZKO (Polský kulturně osvětový svaz), jež jako součást Národní fronty mohla obhajovat zájmy menšiny jen částečně, neboť byla záměrně odváděna spíše k národopisné a kulturní činnosti. Podle svědectví polského tisku byl ještě na konci roku 1989 přístup polské menšiny k prosazování svých zájmů zcela formální a pod naprostým dohledem aparátu KSČ. Teprve po zrušení cenzury se v prosinci 1989 objevily první hlasy, jež si uvědomovaly historickou šanci, jaká se naskytla i Polákům v tehdejší Československu.² Je charakteristické, že mezi nimi již byla i kritika PZKO a nesouhlas s tím, aby se vzhledem ke své dosavadní "chameleónské" politice PZKO nadále prohlašoval za představitele celého polského etnika v Československu.

Zástupci polské menšiny se účastnili prosincové schůzky funkcionářů polské Solidarity a českého Občanského fóra v Českém Těšíně, z níž vzešla deklarace o spolupráci. Z iniciativy polské sekce Občanského fóra se 3. března 1990 uskutečnil Slet Poláků, později zvaný Kongresem, na němž byla jako výkonný orgán Kongresu zvolena Rada Poláků v Československu (později v České republice), jež se tak stala reprezentantem polské menšiny.³ PZKO byl značně reorganizován a s novým statutem se nadále orientoval především na kulturně osvětovou činnost. Postupně bylo obnoveno či nově vzniklo 24 polských společenských a stavovských organizací, jež se rázně začaly hlásit o svá práva. Nejvýznamnější organizací však nadále zůstal PZKO, sdružující 20 tisíc členů.⁴ Poláci úspěšně vstoupili též do politické činnosti v rámci Občanského fóra a

politického hnutí Wspólnota, jejichž prostřednictvím získali v prvních demokratických volbách v roce 1990 zastoupení v parlamentu.

Všimněme si nejprve vnitřního vývoje polské menšiny, jenž se neobešel bez sporů o strukturu a složení orgánů zastupujících menšinu vůči společnosti či o nejvhodnější přístup k prosazování menšinových zájmů. Porevoluční opojení z možnosti svobodného rozhodování o svých věcech vytvářelo zprvu názorovou jednotu, jež se však záhy ukázala nereálnou. Vzájemná rivalita se týkala především vztahu mezi PZKO a Radou Poláků, jejíž první kroky byly ve srovnání se zkušenými činovníky PZKO příliš váhavé. Zpochybňována byla příslušnost Rady Poláků k zastupování celé menšiny i způsob výběru zástupců menšiny na Kongres Poláků, na němž byla Rada volena. Některé hlasy pokládaly za logičtější, aby menšinu zastupovalo vrcholové sdružení zástupců všech polských organizací, což by však výrazně posilovalo pozici PZKO. Rada Poláků byla ještě dlouho osočována, že bez členské základny vlastně "visí ve vzduchu"⁵ a je "generálem bez vojska"⁶, přičemž chce rozhodovat i o záležitostech, jež se jí přímo netýkají. Kompetenčně dotčený PZKO ovšem svou příležitost stát se mluvčím Poláků již dávno propásl. Pro část polského (ale i českého) společenství byl příliš spojen se starým režimem. Pro další část společenství to však bylo spojení pouze symbolické, nutná součást taktiky sloužící k obraně životních zájmů polského etnika v podmínkách oné doby.

Poté, co v roce 1992 převzala Rada Poláků vydávání deníku Głos Ludu, začal být list obviňován ze zaujatosti vůči PZKO. Mezi oběma rivaly se rozpoutala tisková hádka, živená ze strany PZKO časopisem "Dodatek do Zwrotu". V té době se vyhrotily i kompetenční spory evangelíků na Těšínsku, mezi nimiž převažují Poláci, a vedly nakonec až k rozdělení církve.⁷ Jiným jablkem sváru se staly lustrace, neboť na zveřejněných listinách spolupracovníků StB se objevila jména mnoha předních polských funkcionářů. Je to do značné míry pochopitelné, vždyť všechny minoritní skupiny byly v totalitním režimu podezřelé a byly proto pod

stálým dohledem bezpečnosti. Část polské menšiny ovšem lustrace odmítla s odůvodněním, že nedovolí rozbít svou už tak příliš malou skupinu a navrhla věc odložit ad acta. "Jeżeli Czesi chcą, to niechaj do woli lustrują..,"⁸ zněl jeden z hlasů veřejné diskuse. Sjezd PZKO v roce 1993 pak vyzval k uzavření příměří mezi mladými a starými. Podobně vzrušená diskuse se o něco později rozpoutala v souvislosti s jedním z šéfredaktorů Głosu Ludu z doby totality, který se stal vysokým funkcionářem PZKO. Převážily v ní hlasy, jež odmítaly "poplívání" cti polských funkcionářů, protože ti v nelehkých dobách „walczyli z machiną czeską o to, żeby polskość na naszych terenach zachować”⁹. Postupem času se vztahy mezi PZKO a Radou Poláků zklidnily, v roce 1995 se předseda PZKO dokonce stal členem rady Poláků a očekávala se vzájemná spolupráce. V roce 1997 se však sjezd PZKO vyslovil proti zastoupení PZKO v Radě Poláků. V mnohem vyhocenější podobě se tehdy objevil i starý spor, který rozvířil rozhovor s Józefem Mackowským.¹⁰ Ten označil bývalý Hlavní výbor PZKO za "prodlouženou ruku KSČ" a zdůraznil, že po roce 1989 ztratil PZKO koncepci, neboť byl zvyklý na příkazy, dotace a rozbujelý aparát, takže v nových podmínkách neumí hospodařit. Bylo prý chybou svěřit mu správu hotelu Piast v Českém Těšíně, na jehož koupi přispěla Polská republika částkou 227 tisíc dolarů. Neobratným hospodařením PZKO nakonec o hotel Piast přišel, což bude mít zřejmě dohru u soudu. Aféra zpochybnila věrohodnost zástupců menšiny při jednáních o další pomoci ze strany Polska a nepříznivě ovlivnila i postavení PZKO, jenž zápasí s tíživým nedostatkem finančních prostředků.

Dramatickým vývojem prošel i vztah Rady Poláků vůči dalšímu rivalovi, politickému hnutí Wspólnota-Soužití-Együttélés, jež původně vzniklo na obranu práv národnostních menšin ČSFR za aktivní spolupráce s Maďary, a v pozměněné podobě Coexistencia-Soužití-Wspólnota dokázalo přežít i zánik federace. Do povědomí veřejnosti u nás i v Polsku se vedení Wspólnoty zapsalo na počátku roku 1992 návštěvou ve Varšavě, kde oficiálně upozornilo na nedostatečné

zajištění práv polské menšiny v ČSFR mezistátní smlouvou, jež měla být v obou zemích právě ratifikována.¹¹ Rada Poláků byla k akcím Wspólnoty zpočátku značně zdrženlivá. Spíše než programové cíle jí však vadily prostředky, jež Wspólnota k zajištění menšinových práv prosazovala. Zatímco tedy Wspólnotě vyčítala příliš radikální kroky a tříštění sil ve volbách, dostávalo se jí naopak výtek za údajně nedostatečnou a liknavou obhajobu práv polské menšiny, za prosazování občanských postojů na úkor životně důležitých menšinových zájmů. Časem se však hroty střetů poněkud stíraly, až Rada Poláků některé cíle a postupy Wspólnoty (např. ohledně obrany polského školství) převzala do svého programu. Přes občasné rozdíly dospělo sblížení stanovisek až k dohodě o vzájemné spolupráci při přípravě senátních a komunálních voleb v roce 1998.¹² Rada Poláků si přes nejisté začátky vydobyla uznání na oficiálních místech u nás i v Polsku, i když podporu polské menšiny na Těšínsku získávala se značnými obtížemi. Postupně se však stále aktivněji zapojovala do řešení problémů týkajících se polské menšiny. Vybuodovala též Dokumentační středisko, které je vedle Archivu PZKO a Ústavu pro výzkum polského etnika v České republice, zřízeného již v roce 1990 při Filozofické fakultě Ostravské univerzity, dalším pracovištěm odborně zkoumajícím historii a život Poláků v ČR.

Kongres Poláků byl v roce 1994 přijat za člena-pozorovatele do Federace národnostních skupin Evropské unie (FUEN). Po úspěchu v prvních svobodných volbách získali Poláci dva mandáty i v parlamentních volbách v roce 1992. Do České národní rady však neprošel žádný jejich kandidát, takže v prvním parlamentě ČR neměli zastoupení, což se stalo, jak bylo zdůrazňováno, poprvé od roku 1920. V roce 1996 byl do parlamentu zvolen jako kandidát Občanské demokratické strany předseda Rady Poláků; v předčasných parlamentních volbách v roce 1998 polští kandidáti opět neuspěli, stejně jako v obou dosavadních senátních volbách. Mnohem lepších výsledků dosahují ve volbách komunálních, kde bývá velmi úspěšná i Wspólnota.

Mimořádná aktivita polských činovníků našla v historii dosud nevídanou odezvu v návštěvách nejvyšších českých i polských státních představitelů na Těšínsku. V dubnu 1992 tam pobýval československý premiér P. Pithart, který mj. řekl: "Musíme dbát o to, aby práva menšin nebyla jen garantována zákony, ale aby sami Poláci v Československu cítili, že mohou těch práv svobodně užívat."¹³ V červnu 1993 přijel prezident ČR V. Havel, který svou návštěvu ještě dvakrát zopakoval. V srpnu 1995 pobýval na Třinecku premiér V. Klaus a hovořil o šancích Třince stát se okresním městem. Poprvé také jednal s Radou Poláků o majetku bývalých polských organizací a dalších problémech.¹⁴ Mimořádný zájem vzbudila návštěva polského prezidenta L. Wałęsy v lednu 1995, při níž se k Polákům z Těšínska obrátil s touto výzvou: "Od wieków ścierały się tu sprzeczne interesy sąsiadujących ze sobą państw. Dziś rośnie znaczenie pogranicza. Staje się ono miejscem tworzenia nowych więzi, pomostem między społeczeństwami i państwami. Wy, ludzie pogranicza, Polacy, możecie odegrać wielką rolę w urzeczywistnieniu tego dzieła. /.../ Proszę was, nie zniszczcie tej szansy, nie pozwólcie, by te narody się podzieliły. W imię szczytnych osiągnięć, które mamy w historii, w imię szansy, więc wykorzystajcie ją, a wtedy Europa będzie bezpieczna i bardziej dostatnia."¹⁵

Návštěvy státních činitelů stále pokračují, např. v únoru 1998 se zde setkali premiéři J. Buzek a J. Tošovský, kteří jednali o železniční, silniční a vodní dopravě mezi oběma státy. Místním Polákům se dařilo zasvěcovat do menšinové problematiky všechny ministry, kteří ji měli z titulu svých funkcí na starosti. Letos v květnu zde např. uvítali vedoucího Legislativní rady vlády ČR M. Výborného, který přislíbil zpracování analýzy právních norem o menšinách v ČR s návrhem na řešení. Dokonce i ministr J. Bašta, který byl vládním zmocněncem pro záležitosti menšin pouhých 14 dnů, tu v srpnu 1998 stačil jednat se zástupci Poláků a slíbit jim projednání možnosti dvojího občanství. Návštěvy dalších činitelů či parlamentních delegací z obou zemí lze počítat již na desítky, stejně

jako oficiální návštěvy delegací z Těšínska v Praze nebo ve Varšavě. Přemíra tohoto "lobbování" se stala i terčem kritiky: "Zaolziacy są zagubieni w terażniejszych rozgrywkach polityczno-organizacyjnych. /.../ Coraz częściej bowiem daje się obserwować, iż każdy z Zaolziaków jest gotowy reprezentować zaolziańskie vox populi. Wyjeżdżają pojedynczo i grupowo w delegacje to do Pragi, to do Warszawy i reprezentują, reprezentują..."¹⁶

Již několik let se hovoří o tom, že vzájemné mezistátní vztahy mezi ČR a Polskem jsou nejlepší v novodobé historii. Jak dokládají výzkumy veřejného mínění, změnil se k lepšímu i obraz Poláka v očích Čechů, zvláště po otevření hranic, kdy se ukázalo, že obavy z polských nákupních "nájezdů" byly přehnané. Naopak Češi záhy ukázali, že vidina levných nákupů v Polsku je pro ně stejně přitažlivá, např. v sobotu 14. prosince 1996 přešlo přes hranici v Českém Těšíně přes 200 tisíc koupěchtivých turistů.¹⁷ Toto celkové uvolnění atmosféry poněkud utlumilo přežívající negativní stereotypy a vytvořilo příznivější předpoklady i pro vývoj polské menšiny v ČR.

Změnu lze zaznamenat i v náhledech na sporná místa česko-polských dějin, především na období konfliktů z let 1919 a 1938. Jestliže v prvních letech po uvolnění bariéry mlčení, jež trvalo přes půl století, se dával v tisku na obou stranách volný průchod emocím, nyní je vidět jisté zklidnění. Neznamená to však, že by se o sporných věcech přestalo hovořit. Přes některé zřejmě nezbytné excesy lze však již vidět snahu porozumět argumentům druhé strany a prezentovat svůj odlišný názor tak, aby ji to neuráželo a neponižovalo. Sotva si bylo ještě před nedávnem možno představit třeba "politický happening" Nezávislé evropské iniciativy, která v čele s politikem J. Urbanem 1. října 1995 v polském i Českém Těšíně odprosila Čechy za agresi z roku 1938.¹⁸ Podobným krokem z české strany bylo např. v prosinci 1997 vystoupení velvyslance ČR ve Varšavě Karla Štindla, který v přednášce k varšavským studentům uznal český útok z roku 1919 za omyl.¹⁹

Je pochopitelné, že Poláci na českém Těšínsku jsou k podobným projevům rezervovanější a nedůvěřivější. První konfrontace pohledů na minulost, vyvolaná českým Přehledem dějin Těšínska, vydaným v roce 1992 i s nesouhlasnými připomínkami polských historiků, ještě dlouho vzrušovala širokou veřejnost.²⁰ Snad ještě více emocí vyvolaly články o vědecké konferenci k česko-slovensko-polským vztahům v letech 1938-1939, pořádané Slezským ústavem v roce 1994.²¹ Naprosto největší bouři nesouhlasu mezi Poláky z Těšínska však způsobila práce Edwarda Długajczyka Tajny front na granicy cieszyńskiej, vydaná v roce 1993. Odhalil v ní mj. zákulisí polských diverzních a bojových oddílů z roku 1938 bez ohledu na to, že mnozí účastníci těchto akcí a jejich rodiny dosud žijí. Předpokládané obavy ze msty českých obyvatel se sice nenaplnily, nicméně zveřejnění faktů o příslušnících bojůvek bylo pokládáno téměř za národní zradu, jak o tom svědčí rozvášněné dopisy čtenářů.²²

Zcela specifickým projevem místních česko-polských animozit byly spory o polské pamětní desky. Rafinované schválnosti doprovázely odhalení desek k uctění památky katyňských obětí a padlých polských vojáků v Českém Těšíně 7. května 1994. České úřady slavnost sice ignorovaly, avšak na jejich příkaz musely být desky hned po slavnosti z památníku odstraněny, protože vadil text pouze v polštině a slovo "Zaolzie". Trvalo to tři měsíce, než se desky, samozřejmě beze změny, směly vrátit na pomník. Zcela stejná situace se opakovala o tři roky později, 6. září 1997. Do téhož památníku měly být vsazeny urny s prstí z Katyně a dalších památných míst, ale neznámí pachatelé přes noc zacementovali vyvrtné otvory. Opět trvalo mnoho týdnů, než bylo dosaženo úředního svolení k uložení urn.²³ Případ vzbudil v Polsku značné pobouření, jež se odráželo též ve snahách o jakousi odvetu v souvislosti s instalací pamětní desky českým skautům z Ostravska, zavražděným gestapem na sklonku války v polském Těšíně. Další průtahy činily v roce 1995 české úřady umístění pamětní desky, připomínající pobyt maršálka Piłsudského v Jablunkově, podobně jako zcela nedávno novému

umístění polské pamětní desky na integrované polsko-české škole ve Stonavě, nebo označení jedné z ulic v Karviné jménem předválečného polského starosty města MUDr. Wacława Olszaka.²⁴

Stěžejním problémem polské menšiny v ČR je pokračující asimilace, zvláště její zesilování v posledních letech. Jestliže před válkou žilo v roce 1930 na části českého Slezska, kterou Poláci nazývají Zaolzím, přes 76 tisíc Poláků, po válce v roce 1955 to bylo již jen 59 tisíc, v roce 1961 přes 58 tisíc, v roce 1970 asi 56 tisíc, v roce 1980 asi 51 tisíc. Při posledním sčítání lidu v roce 1991 tu bylo zjištěno již jen něco přes 43 tisíce Poláků.²⁵ I když jisté procento úbytku mohla způsobit možnost přihlášení se k tzv. slezské národnosti, je zesilování asimilace zřejmé a stalo se již předmětem řady vědeckých analýz. Např. Halina Rusková pokládá za hlavní faktory urychlující tempo asimilace "rozměňování" koncentrace polské menšiny migrací, někdy administrativně vynucenou, smíšené sňatky, politická rozhodnutí úřadů, omezení styku s Polskem, národnostní předsudky a průmyslovou devastaci krajiny.²⁶ Z posledních sporů o to, nakolik byla tato asimilace násilnou čechizací, připomínám polemiku mezi Januszem Mondrym a Jaroslavem Valentou, jež se odehrála v roce 1995 na stránkách pařížské Kultury.²⁷

Z programových materiálů polských organizací i ze stránek polského tisku lze zjistit další hlavní problémy, jež ovlivňovaly život polské menšiny v posledních letech.

V první řadě jde o legislativu, jež by zajistila práva polské menšiny. Požadavek jejího zavedení byl předmětem interpelace poslance polského Sejmu K. Wilka na ministra zahraničí W. Bartoszewského již v roce 1995.²⁸ Ministr doporučil využít všech možností již existujících předpisů. Teprve v listopadu 1997 schválil Parlament ČR Rámcovou úmluvu o ochraně národních menšin, ale problém dalších předpisů zajišťujících tuto ochranu stále trvá.²⁹ Vedoucí Legislativní rady

vlády ČR M. Výborný v květnu 1998 přislíbil, že připraví novelizaci těchto předpisů nebo zvláštní zákon o menšinách.³⁰

Dalším významným problémem jsou státní dotace na tisk a zájmovou činnost menšiny. Jejich drastické snížení v roce 1994 jakoby potvrzovalo obavy Poláků ze záměrné asimilační politiky českých úřadů. Nově vypracované zásady financování na základě předem schválených konkrétních projektů byly nakonec akceptovány, ale přidělených prostředků je málo a nevyhovuje ani jejich struktura, grantový systém je dosud nedokonalý a vyžaduje funkční úpravy.

Polská menšina by možná ani tolik prostředků od státu nepožadovala, pokud by byla vyřešena otázka restituce majetku 228 polských organizací a spolků, který byl zabaven nacisty a po válce již nebyl Polákům vrácen. Odhadoval se tehdy na 40 milionů korun, do rukou PZKO se ho vrátila jen nepatrná část. Od roku 1993 Rada Poláků žádá nejrůznější státní orgány a jejich představitele o vyřízení této záležitosti. Premiér Klaus přislíbil premiéru J. Oleksymu již v roce 1995 jistou vstřícnost, a v březnu 1996 premiéru W. Cimoszewiczowi opět potvrdil, že česká vláda udělá v té věci "významné gesto" a problémy pružně vyřeší. V březnu 1998 přislíbil i prezident Havel, že se otázka bude řešit v rámci existujících předpisů.³¹ S přednostními požadavky na vrácení majetku vystoupila zvláště Macierz Szkolna a turistické sdružení Beskid Śląski, ale dosud došlo ke vrácení jen několika objektů.

Trvalým problémem je udržení polského menšinového školství. Klesá totiž hrozivě počet žáků, takže ubývá i polských tříd a škol. Např. ve školním roce 1995/96 se ve 29 polských základních školách učilo 2617 žáků, což je ve srovnání s poválečným vrcholem roku 1962/63 (84 školy a 8762 žáků) povážlivý úbytek. Na 5 středních školách studovalo 857 studentů. Prognóza je bohužel ještě nepříznivější, neboť např. ve školním roce 1992/93 bylo ve 42 mateřských školách jen 1077 žáků.³² V roce 1991 byla správa polských škol postoupena školským úřadům v Karviné a Frýdku-Místku a polské školství ztratilo veškeré

institucionální zázemí. Předání škol do péče obcí ohrozilo existenci mnoha z nich, někdy byly školy a mateřské školky rušeny i bez projednání s polskými orgány. Novelizace školského zákona stanovila průměrný počet dětí ve třídách a mateřských školách na 17 žáků, což znamenalo nebezpečí zrušení dalších tříd a škol. Rada Poláků požadovala po ministerstvu i obecních radách udělení výjimek pro ohrožené polské školy a v řadě případů se jí to podařilo. Jiným řešením se jeví slučování polských mateřských a základních škol. S dodáním učebnic pomohlo Polsko, na vzniku některých učebnic se podílelo i nově ustavené Pedagogické centrum pro polské národní školství. Předmětem sváru mezi polskou menšinou se stalo využití moderně opravené budovy gymnázia v Orlové, jež v konkurenci se starou budovou gymnázia v Karviné kupodivu neobstála.

Dodržování zásady dvojjazyčnosti je rovněž stálým problémem. Veřejně jej prezentoval poslanec Władysław Niedoba vystoupením v Národním shromáždění ČSFR v lednu 1992, které započal v polštině, aby dal váhu svému referátu o právech menšin.³³ V Těrlicku došlo k veřejnému sporu o nápis s názvem obce na tabuli obecního úřadu, který byl vyveden v češtině i v polštině. Ministerstvo vnitra sdělilo, že nemá právo bránit užívání dvojjazyčných názvů tam, kde o nich obecní zastupitelstvo rozhodne.³⁴ Předmětem dalších jazykových sporů bylo např. ponechání polské části názvu spotřebního družstva "Jednota-Jedność", užívání polštiny v obchodech, na poštách a úřadech, vyřazení polštiny ze stránek Karvinských novin. Zvláštního posouzení zasluhuje otázka úředních záznamů v polštině, zvláště do matrik a osobních dokladů, pokud se týká polských křestních jmen a příjmení, zvláště vynechání české ženské koncovky "-ová", stejně jako polské transkripce místních obcí či zeměpisných názvů. Veřejnost se zájmem sledovala též byrokratické pokusy o omezení kompetencí polské redakce krajského vysílání Českého rozhlasu v Ostravě a snahy o rozšíření polského vysílání televizního studia ve Stonavě. Patří sem i hlasy požadující, aby tisk neuváděl národnost pachatelů trestných činů či pacientů záchytné stanice, neboť

to v pohraniční oblasti může vzbuzovat emotivní reakce. Při parlamentních volbách v červnu 1998 měli polští voliči poprvé po roce 1989 k dispozici alespoň jeden volební program v polštině - přivezl jej z Prahy ministr Výborný z KDU-ČSL, za niž kandidoval předseda Rady Poláků W. Fójcik (neúspěšně).³⁵ Patří sem i koordinované úsilí o obnovení někdejšího správního okresu Český Těšín, zrušeného v roce 1960 se zjevným cílem rozdělení tehdy početné polské menšiny.

Mimořádně aktuální je otázka odškodnění polských obětí nacistického režimu, jež pocházejí z českého Těšínska. Polsko je totiž vyplácí jen osobám bydlícím na území Polska, česká vláda se zase zabývá jen územím protektorátu. V nové situaci po vzniku Česko-německého Fondu budoucnosti se rýsují další možnosti, jež by se měly týkat i obětí z řad polské menšiny.³⁶ Jiný okruh problémů se týká polských občanů žijících v ČR. Zprvu šlo o úhradu a výši jejich zdravotního pojištění a o poplatky za prodlužování pobytu v ČR, nyní usiluje Rada Poláků o přiznání volebního práva alespoň do komunálních voleb pro tyto občany, pokud mají stálé bydliště (nad 10 let) v ČR, stejně jako o přiznání dvojího občanství. Pro řešení podobných problémů Poláků z ČR žijících v Polsku bylo ustaveno samostatné občanské sdružení.

Stranou nezůstávají ani otázky obecného zájmu. Mnohé z nich doznaly již řady pozitivních změn - např. problém hraničních přechodů mezi ČR a Polskem. Oproti roku 1992, kdy byly ještě i pro cesty funkcionářů PZKO do Polska zapotřebí služební propustky, jen neochotně vydávané pasovými úřady, se dnes situace na hranicích změnila k nepoznání. Vzniklo několik nových přechodů, došlo k obnovení malého pohraničního styku na desítkách dalších nově zřízených přechodech, byly obnoveny některé železniční přechody. I když ekonomické motivy stále rostoucího počtu cest do Polska i do ČR dosud převažují, zvyšuje se postupně počet cest turistických, obchodních a služebních. Přes některá dílčí omezení (převoz alkoholu či prokazování hotovosti) byl přechod hranic značně

zjednodušen, uvažuje se ještě o úpravě přechodu v místech malého pohraničního styku pro děti do 15 let.

Postupně rostou vzájemné hospodářské a bakovní kontakty. Už v roce 1992 vzniklo v Katovicích Polsko-české hospodářské fórum, rozšířilo se i o slovenskou stranu a zdárně se rozvíjí. Pravidelně se konají setkání podnikatelů z Těšínska na konzulátě PR v Ostravě. V Polsku již působí Komerční banka ve Varšavě, Československá obchodní banka, Union Banka kapitálově vešla do Banku Przemysłowego v Lodži atd., podobně je tomu se zastoupením poských bank v ČR. Situaci zásadně změní až přímá směnitelnost zlotého a koruny. Jinou perspektivou společného rozvoje bude realizace mezinárodní dálnice trasy Sever-Jih, jež má vést právě přes Těšínsko. Podařilo se vyřešit již některé ekologické problémy, např. zastavit výstavbu koksovny ve Stonavě, vybudovat čistící stanice na Olze a Odře, omezit těžbu uhlí a výroby železa, připravovat splavnost Odry výstavbou retenčních nádrží, dohodnout vzájemnou pomoc při povodních atd., avšak ještě větší úkoly v ochraně životního prostředí zde čekají.

Už od roku 1992 se hovořilo o perspektivách slezského euroregionu, začala se tvořit první sdružení měst a obcí a vznikaly první koordinační studie budoucí spolupráce. V pohraničí Čech, Moravy a Kladska vznikly euroregiony Glacensis a Nysa, v oblasti Jeseníků euroregion Praděd, na Opavsku (od Města Albrechtic po Šilheřovice a Chalupki) euroregion Silesia, a na Těšínsku euroregion Těšínské Slezsko (tvoří jej 14 polských obcí od Jastrzebia-Zdroje po Istebnou a 39 českých obcí od Bohumína po Bukovec).³⁷

Zdá se, že konkrétní argumenty ve prospěch euroregionu Těšínské Slezsko zastíní bláhové představy o přetvoření Těšínska v samostatný neutrální stát po vzoru Švýcarska, jak se objevovaly po první světové válce u Šlonzakovců a ještě docela nedávno i v polských emigračních kruzích. Do říše snů patří i spíše humorný pokus jistého Leszka Velkého, knížete Wierzcholského, který v roce 1995 na přednášce v Národním domě v Těšíně ozdoben insigniemi hovořil o

zřízení knížectví Těšínsko-Zaolžanského. Stejného druhu je i "Republika X", ustavená 18.4.1998 polskou mládeží z Kostelce, Těrlicka a Stanislavic. Její hranice se nacházejí tam, kdy bydlí její obyvatelé, jsou to tedy hranice bez hranic. Prozatím byl přichystán cyklistický Závod míru přes Polsko, Slovensko a ČR za jeden den, s cílem v Albrechticích. Podobná je též idea "Evropy Hrádků" či "Hradecké unie", prosazovaná starostou obce Hrádek. Prozatím založil sdružení Hrádků, tedy všech obcí, jež mají ve svém názvu slovo "hrad". Konala se zatím dvě setkání - v Rajhradě a v Hradčanech. V polském Grodkowě v opolském vojvodství se má sejít 21 takových polských polských obcí, kontaktují se též Němci a Rakušané s názvy obcí se složeninou "burg". Nejbližší sraz má být v Hrádku u Rokycan, účast přislíbil i prezident Havel z Hrádečku.³⁸

Prozatím se však polská menšina na českém Těšínsku nechala ujistit odpovědným zástupcem Ministerstva zahraničních věcí z Varšavy, že ani po očekávaném vstupu Polska a ČR do Evropské unie nedojde ke zrušení polského konzulátu v Ostravě, ani ke změně vztahu polského státu vůči polské menšině v ČR.³⁹ Mimořádná činorodost této národnostní skupiny, osvědčená životními zkušenostmi mnoha generací, skýtá dosti spolehlivou záruku jejího dalšího rozvoje.

P o z n á m k y :

1/ Volně navazuje na autorovu práci Očima Poláků. Československo-polské vztahy v minulosti i v současnosti v zrcadle polského tisku na Těšínsku v letech 1989-1991. Opava 1993 (rukopis ve Slezském ústavu SZMO).

2/ M. Siedlaczek, Nie ma dobrego ciasta bez drożdzy. Głos Ludu (dále jen GL) 2.12.1989; S. Zahradnik, Moje trzy grosze. GL 21.12.1989.

- 3/ Blíže viz např. S. Zahradnik - M. Ryczkowski, Korzenie Zaolzia. Warszawa-Praga-Trzyniec 1992 (autoři na s. 169 chybně datují I. Slet Poláků na 3. únor 1990); K. D. Kadłubiec a kol., Polska národní menšina na Těšínsku v České republice (1920-1995). Ostrava 1997; K. Kaszper, Nadzieja umiera ostatnia. Kalendarz Śląski 91, 30, Ostrava 1990, s. 43-45
- 4/ Blíže viz J. Czap, Polský kulturně-osvětový svaz 1989-1997. Slezský sborník, 96, 1998, s. 53-56.
- 5/ J. Rusnok, O kształcie naszych instytucji mniejszościowych. GL 14.1.1992.
- 6/ M. Siedlaczek, Do zjednoczenia jeden krok... GL 4.5.1995.
- 7 M. Siedlaczek, Z pistoletem na gazetę. GL 22.8.1992; Nie kłóćmy się... GL 26.1.1995.
- 8/ E. Jonszta, Lustracje. GL 30.6.1992.
- 9/ K. Mrózek, Demokracja czy może biały bolszewizm? GL 13.7.1995; W. Konesz, Narażając swą karierę... GL 13.7.1995.
- 10/ K. Santarius, Tak to widzę. GL 29.11.1997.
- 11/ O mniejszości polskiej w CSFR. GL 6.2.1992; M. Borák, Věřím v ratifikaci smlouvy. Moravskoslezský den (dále jen MSD) 14.2.1992.
- 12/ O koordinacji działań. GL 18.11.1997.
- 13/ Przez Zaolzie do Europy. GL 14.4.1992.
- 14/ O problemach polskiej mniejszości narodowej. GL 19.8.1995.
- 15/ Wspólnie do wspólnej Europy. GL 19.1.1995.
- 16/ Komu przekazać pałeczkę? GL 4.4.1998.
- 17/ Cieszyny pękaly w szwach. GL 17.12.1996.
- 18/ Gotowi do przeprosin! GL 3.10.1995; M. Tyrlík, Sypali si popel nahlavu a dostali pokutu. MSD 11.10.1995.
- 19/ W. Chełmowski, O stosunkach czesko-polskich. GL 11.12.1997.
- 20/ S. Zahradnik, Rodzi się nowa publikacja. GL 28.3.1992; O. Toboła, Historycy o sobie i Śląsku. GL 26.5.1994; Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego (Rec.). Pamiętnik Cieszyński, T. 7, 1993, s. 159-162.
- 21/ M. Tyrlík, Fakta proti emocím. MSD 1.10.1994; Bez białych plam. GL 4.10.1994; O "bílých místech" historie. MSD 5.10.1994; V. Klouzal, Bílá místa v historii prý nejsou... MSD 10.10.1994; M. Sikora, Aby bylo všem na Těšínsku

dobře. MSD 20.10.1994; J. Valenta, Jak kdo vidí "bílá místa" našich dějin. MSD 26.10.1994; O. Tobola, Sporne kwestie byly tematem tabu. GL 2.5.1996.

22/ Např. K. Nowak, Cieszyński tajny front. GL 28.12.1993; M. Siedlaczek, Musimy się otworzyć. GL 12.2.1994; M. Siedlaczek, Duma i wstyd. GL 26,2,1994; (WIAŻ) - E. Jonszta - A. W. Berger - F. Łukosz, Głosy i opinie czytelników GL. GL 26,2,1994; P. Lipka, Jesteśmy związani z tym krajem. GL 9.4.1994; J. Valenta, O sposobach dyskusji. GL 9.4.1994; A. Kołorz, Nie jestem historykiem, ale... GL 23.4.199; J. Suski, Wojna o książkę. Głos Ziemi Cieszyńskiej (dale jen GZC), 1994, nr 42, s. 7-8; Debata nad Tajnym frontem. GL 23.1.1996; Dyskusja trwa... GL 27.1.1996; J. Kazik, Tajny front odtajniony. GL 1.2.1996; K. Nowak, Cień Tajnego frontu. GL 15.3.1997.

23/ M. Siedlaczek, Tablicowe korowody. GL 12.5.1994; M. Tyrlik, Spor o desky. MSD 14.5.1994; M. Borák, Rozruch na břehu Olzy vyvolává zlé duchy. MSD 21.5.1994; J. Valenta, Vrchnostenská úřednická necitlivost. Lidové noviny 25.5.1994; K. Jaworski, Syndrom polski. GL 4.6.1994; B. Olšer, Nešlo by to ani u sochy sv. Václava. MSD 14.6.1994; K. Santarius, Kłody pod urny. GL 22.11.1997.

24/ Batalia o marszałka. GL 18.3.1995; B. Prymus, Komu przeszkadzała tablica? GL 25.7.1998; Będzie ulica dr. W. Olszaka? GL 16.5.1995.

25/ Nástin dějin Těšínska. Ostrava-Praha 1992, s. 249-251.

26/ H. Rusková, Společenské a kulturní procesy. In: Polská národní menšina na Těšínsku v České republice (1920-1995). Ostrava 1997, s. 67-84.

27/ Pod názvem "Czechizacja Zaolzia - trwa czy nie?" ji přetiskl Głos Ludu 21.a 28.9.1995.

28/ Przestrzegać istniejące czy tworzyć nowe prawa? GZC, 1996, nr 3.

29/ W. Fójcik, Na tę chwilę czekaliśmy z niecierpliwością. GL 8.11.1997; Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych. GL 2., 4. a 9.4.1998; Prawa mniejszości narodowych w świetle ustaw. GL 10.5.1997.

30/ Potrzeba dobrej woli. GL 30.5.1998.

31/ Wola rozwiązywania problemów. GL 5.3.1996; Kto naprawi krzywdy? GL 22.2.1997; Zaolziański akcent. GL 14.3.1998.

32/ Z. Jasiński, Školství. In: Polská národní menšina na Těšínsku v České republice (1920-1995), Ostrava 1997, s. 199-200.

- 33/ Poseł W. Niedoba w parlamencie. GL 25.1.1992.
- 34/ Prawo do stosowania nazw dwujęzycznych. GL 10.6.1995.
- 35/ Program KDU-ČSL po polsku. GL 2.6.1998.
- 36/ W batalii o sprawiedliwość c.d. GL 14.5.1998.
- 37/ Nowy euroregion. GL 8.10.1996; Przed powstaniem euroregionu. GL 7.4.1998; Euroregion - fakt dokonany. GL 23.4.1998; Mariaż na granicy. GL 19.9.1998.
- 38/ Będzie Księstwo Cieszyńsko-Zaolziańskie? GL 2.2.1995; Iks i X to nie to samo. GL 2.5.1998; Europa Gródków? GL 1932.1998.
- 39/ M. Radłowska-Obrusnik, Czekajmy na Unię... GL 5.9.1998.

Shrnutí

Problémy polské menšiny v České republice v 90. letech

Mečislav Borák, Slezský ústav Opava

Příspěvek charakterizuje hlavní změny v politickém a společenském vývoji polské menšiny v ČR, jež se začaly odehrávat po roce 1989 a dosud ještě probíhají. Někdejší jediná povolená zájmová organizace Poláků Polský kulturně osvětový svaz (PZKO) byla v roce 1990 reorganizována, ale i podle nového statutu se orientuje především na kulturně osvětovou činnost. Reprezentantem polské menšiny se stala Rada Poláků v ČR, volená jako výkonný orgán Kongresu Poláků. Rivalita mezi PZKO, Radou Poláků a politickým hnutím Wspólnota se promítala do sporů o složení orgánů zastupujících menšinu vůči společnosti a o nejvhodnější přístup k prosazování menšinových zájmů. Možnost svobodného projevu všech složek společnosti zvýraznila některé konfliktní situace a negativní stereotypy, jež ovlivňovaly soužití polské menšiny s českou společností. Pocit ohrožení další existence, pramenící z dlouhodobých asimilačních trendů, vede menšinu k zvýšenému tlaku na řešení hlavních problémů, mnohdy i se zahraniční podporou z Polska. Týká se to především vytvoření legislativy k ochraně menšinových práv, finančních dotací na podporu zájmové činnosti, udržení menšinového školství, restitucí majetku předválečných polských organizací a spolků, dodržování zásad dvojazyčnosti ve smíšených oblastech atd. Mimořádná činorodost polské menšiny v ČR, osvědčená zkušenostmi mnoha generací, skýtá v perspektivě sjednocující se Evropy zřetelnou záruku jejího dalšího tvořivého rozvoje.

Streszczenie

Problematyka mniejszości polskiej w Republice Czeskiej w latach 90.

Mečislav Borák, Instytutu Śląski Opawa

W przyczynku scharakteryzowane zostały zasadnicze zmiany w rozwoju społecznym i politycznym polskiej mniejszości w RC, zapoczątkowane po 1989 roku, a przebiegające do chwili obecnej. Ówczesna jedyna organizacja Polaków, której pozwolono na działalność, Polski Związek Kulturalno-Oświatowy (PZKO), została w 1990 zreorganizowana, ale zgodnie z nowym statutem orientuje się w dalszym ciągu na działalność kulturalno-oświatową. Rywalizacja pomiędzy PZKO, Radą Polaków i ruchem politycznym Wspólnota przeniosła się do sporów o strukturę organów reprezentujących mniejszość w społeczeństwie i najwłaściwszy sposób preforsowania interesów mniejszości. Możliwość swobodnego prezentowania się wszystkich struktur społeczeństwa uwypukliła niektóre sytuacje konfliktowe i negatywne stereotypy, które wpływały na współżycie polskiej mniejszości z czeskim społeczeństwem. Uczucie zagrożenia egzystencji, mające źródło w długoletnich tendencjach asymilacyjnych, prowadzi mniejszość do czynienia nacisków w kierunku rozwiązywania jej głównych problemów, nie raz przy poparciu z zagranicy, z Polski. Dotyczy to przede wszystkim wprowadzenia legislatywy na ochronę praw mniejszości, przyznawania dotacji na działalność kulturalno-oświatową, utrzymania szkół mniejszościowych, restytucji majątku przedwojennych polskich organizacji i stowarzyszeń, dotrzymywania zasad dwujęzyczności na terenach narodowościowo mieszanych itp. Nadzwyczajna aktywność mniejszości polskiej w RC, sprawdzona w doświadczeniach wielu generacji, jest gwarancją jej dalszego twórczego rozwoju w przyszłej zjednoczonej Europie.

Die Probleme der polnischen Minderheit in der tschechischen Republik in den 90. Jahren.

Mečislav Borák

Der Beitrag charakterisiert die hauptsächlichlichen Veränderungen in der politischen und gesellschaftlichen Entwicklung der polnischen Minderheit in der Tschechischen Republik, welche sich im Jahre 1989 begannen abzuspielen und welche bis heute noch verlaufen. Die damalige erlaubte Interessengemeinschaft der Polen PZKO (Polnischer kulturschaffender Verband) wurde im Jahre 1990 reorganisiert, aber auch nach dem neuen Statut orientiert er sich vor allem auf kulturelle Tätigkeit. Repräsentant der polnischen Minderheit wurde der Rat der Polen in der Tschechischen Republik, gewählt als ausführendes Organ des Kongresses der Polen. Die Rivalität zwischen dem PZKO, dem Rat der Polen und die politische Bewegung Wspólnota drang zum Streit um die Besetzung des Organs, welches die Minderheit gegenüber der Gesellschaft und die Interessen der polnischen Minderheit am Besten vertreten sollte. Die Möglichkeit der freien Äusserung aller Gesellschaftsschichten drückte mehr die Konfliktsituationen und den negativen Stereotyp aus, was wieder das Zusammenleben der polnischen Minderheit mit der tschechischen Gesellschaft beeinflusste. Ein Gefühl der Bedrohung der weiteren Existenz, welches aus einem längere Zeit dauernden Assimilationstrend hervorging, führt die Minderheit zu einem erhöhten Druck bei der Lösung der Hauptprobleme, oft auch mit auswärtiger Hilfe aus Polen. Es betrifft vor allem die Gestaltung der Legislative zum Schutz der Minderheitsrechte. Die finanzielle Dotation zur Unterstützung der Interessengemeinschaften, zur Erhaltung des Schulwesens der Minderheiten, zur Restitution des Vermögens der polnischen Vorkriegsorganisationen und Vereine, zur Erhaltung des Zweisprachenprinzipes in den gemischten Gebieten u. a. m. Die Ausserordentliche Tatkräftigkeit der polnischen Minderheit in der Tschechischen Republik, durch viele Generationen bewährt, bietet in der Perspektive des vereinten Europas eine deutliche Gewähr ihrer weiteren schaffenden Entwicklung.